

Katarina in Sonja na razpotjih časa v noveli Črna orhideja Edvarda Kocbeka ter v romanu In ljubezen tudi Draga Jančarja

Katarina and Sonja at Crossroads of Time in Edvard Kocbek's Novella The Black Orchid and Drago Jančar's Novel And Love Itself

Ključne besede:

Katarina, Sonja, Črna orhideja, Edvard Kocbek, In ljubezen tudi, Drago Jančar

Keywords:

Katarina, Sonja, Black Orchid, Edvard Kocbek, And Love Itself, Drago Jančar

Izveleček

Prispevek predstavi oba ženska lika v izbranih literarnih besedilih za tematski sklop iz književnosti, to sta Katarina in Sonja. Literarna klasika, Edvard Kocbek in Drago Jančar, sta napisala literarni deli, ki tematizirata vojno in posameznika. Ta se znajde na prepišju grozljivega časa, kar vodi v razčlovečenje in izgubo dostojanstva. V prispevku sta predstavljeni usodi obeh žensk, žrtev moške nadvlade in patriarhata v neizprosni zgodovinski trenutki.

Abstract

This paper examines Katarina and Sonja, female characters from selected literary texts in the literature strand. Edvard Kocbek and Drago Jančar, two classic authors, explore themes of war and the individual. The latter is caught up in the grip of terrible circumstances, leading to dehumanisation and the loss of dignity. This paper presents the fate of two women, victims of male dominance and patriarchy, during an inexorable historical moment.

Uvod

Pričujoči prispevek predstavi ženska lika, ki se kot pomembni literarni osebi vzpostavljata v literarnih besedilih, izbranih za maturitetni esej 2025. Prikazala bom Katarino (Črna orhideja, novelistična zbirka Strah in pogum) in Sonjo (roman In ljubezen tudi). Oba avtorja, Edvard Kocbek in Drago Jančar, sta literarna klasika in (ponovna) branja njunih literarnih besedil so zaradi jezikovne izmojstrenosti, sporočilnosti, pripovednih perspektiv prav gotovo vredna (vnovične) pozornejše obravnave. V nadaljevanju prispevka se bom osredotočila na pomen obeh ženskih likov v izbranih pripovedih.

O novelistični zbirki Strah in pogum ter o romanu In ljubezen tudi

Najprej želim poudariti nekatere izbrane opredelitve literarnega ustvarjanja obeh avtorjev. Za Kocbekovo novelistično zbirko Strah in pogum Silvija Borovnik zapiše:

»Njegove novele v zbirki Strah in pogum so blizu nadrealizmu, polne so simbolov in alegorij. V njih se pisatelj kaže kot izredno tenkočutni mislec in raziskovalec človekovega bistva. Pri tem poudarja moč transcendentnega, nagonskega in duhovnega. V razvoj slovenske proze vnaša idejni svet človekovih ontoloških problemov in vse novele v njegovi zbirki (Temna stran mesca, Blažena krivda, Ogenj, Črna orhideja) so zaznamovane s filozofskimi razmišljanji o človekovi vrednosti, razmerju med močjo in nemočjo, strahom in pogumom, svobodo in nesvobodo, o odnosu človeka do skupnosti ter o vlogi zgodovinske nujnosti pri njegovih življenjskih odločitvah.« (Borovnik, 2001, str. 151)

Menim, da so ti premisleki za razumevanje obeh literarnih besedil ključni. Ob branju hitro ugotovimo, da so ta izhodišča medsebojno prepletena in da ne ponujajo enoznačnega odgovora. Pričajo pa tudi o tem, da je ena sama življenjska odločitev prekmalu tudi usodna.

Julija Sozina, ki se v svojem prispevku ukvarja z medbesedilnostjo Kocbekovih novel (te se na primer naslanjajo na antično, narodno tradicijo ter na literarne klasike, npr. na Shakespearja, Dostojevskega, Cankarja ... Avtorica poudari notranje doživljanje literarnih oseb:

»Pripovedovalec s področja dogajanja, zgodovinske resničnosti uhaja na področje neraziskane notranjosti človeka. Leitmotiv celotne Kocbekove knjige postaja iskanje resnice o človeškosti.« (Sozina, 2011, str. 1456)

Notranje doživljanje je podano skozi monolog in tok zavesti, ki omogočata karakterizacijo literarnih oseb. Te se soočajo z odločnostjo, a tudi z dvomom, z ljubeznijo, a tudi s sovraštvom, s pogumom, a tudi strahom, z življenjem, a tudi s smrtjo.

Silvija Borovnik (2011), ki se poleg Jančarjevega romanopisja in novelistike ukvarja tudi z njegovo esejistiko, zapiše:

»Jančar, ki sodi med najpomembnejše sodobne slovenske pisatelje in ki ga nekateri že primerjajo z umetniško veličino Ivana Cankarja, obvladuje sicer enakovredno vse prozne zvrsti, to je romanopisje, kratko prozo, esejistiko in dramatiko.« (Borovnik, 2001, str. 182)

Za razumevanje romana In ljubezni tudi je treba izpostaviti, da Jančarja vznemirjajo zmeraj ista vprašanja,

»na katera naleti posameznik v sporu z oblastjo, s tako imenovano družbo in z zgodovino. Le-ta pa se vztrajno lovi za rep na večnem, tragikomičnem kolesu zmot in kaosa, na grotesknem in vseuničujočem ringlšpilu čarovniških, ideoloških ali drugačnih samouničevalnih procesov. Pred obličjem le-teh je človek z vsemi svojimi hotenji, sanjami in željami zgolj nepomembna in naključju prepuščena postavka.« (2001, str. 182)

Zgodovina je bistvena snov v obeh literarnih delih. Veliko takih premišljevanj najdemo tudi v Črni orhideji, ena od teh je:

»Človek moram sam iz sebe in sam za sebe hoteti dobro in omejevati zlo. Brž ko se preveč spoji z zgodovino, ga zgodovina zasuznji. In njena sužnost je hujša od prve.« (2024, str. 182)

Zgodovina kot pomembna snov Jančarjevega literarnega ustvarjanja se vselej ponavlja, je slaba učiteljica in srhljivo je spoznati, da človek v takem neusmiljenem kolesu zablod ni vreden prav veliko, zato ga nekdo drug zlahka razčloveči. Ubiti duha, sporoča Jančar skozi Sonjino zgodbo, takšno življenje pa se lahko zgodi sleherniku, le čas in prostor morata biti prava in dovolj sovražna. Nemara nepomembnost posameznika priča tudi o tem, da v vojni vsak izgublja. O vojni, čeprav so njene raznolike podobe še kako krute, se je nujno pogovarjati tudi oziroma predvsem danes, saj je samoumevnost miru le navidežno zatočišče.

Ker sta obe literarni deli natančno analizirani in predstavljeni ter osvetljeni z različnih vidikov v knjigi Esej na maturi 2025 avtorjev Draga Megliča in Nade Barbarič Naskov (2024) pa tudi v zborniku Jezik in književnost v spreminjanju (2024), v katerem Tomaž Koncilija piše o novelistični zbirki Strah in pogum, že omenjeni Drago Meglič pa o romanu In ljubezen tudi (omenjam samo najnovejše prispevke), bo ta članek poudaril le nekaj izhodišč, povezanih z ženskimi liki, s katerimi se je prav tako (še) vredno ukvarjati.

Katarina in Sonja

O ženskih likih je pisala tudi Alojzija Zupan Sosič, ki v svojem članku (2007) preučuje spolne stereotipe v sodobnem slovenskem romanu. Poudari globalni spolni stereotip, pri katerem je moški glava, ženska pa srce (2007, str. 109–110). Glede na patriarhalni vrednostni sistem je »ženstvena plat praviloma dojeta negativno, moškost pa je glede na tradicijo vezana na pozitivnost in moč (2007, str. 110). Ali niso nemara tudi moški, ujeti v krutost zgodovinskega časa, v literarnih delih prikazani skozi svojo moč, nadvlado? Prevladujoča patriarhalna miselnost je še kako prisotna. Ženska, ki v obeh literarnih besedilih sicer ni enoznačno podana negativno, se pojavi kot izdajalka, naivka, ljubimka, kot prostitutka, kot čarovnica, ki očara partizane, podana je njena lepota, njena mističnost oziroma skrivnostnost, ustrežljivost, ponižnost, uklonljivost itd. A Katarina je tudi odločna: pred smrtjo se želi obleči v poročno obleko, se posloviti od matere. Sonja pa zaradi toliko žalosti in trpljenja, ki presegata njo samo, umolkne ter se zapre vase. Sonja, kakršno bralec spozna ob začetku romana, umre.

Usodi obeh deklet ponujata premislek o njiju, ki sta se znašli v zadušljivem vojnem vsakdanu, v zgodovinskem trenutku neprijaznega, surovega, sovražnega časa, ki slehernika razčloveči, mu odvzame dostojanstvo in ubije njegovega duha. Voja kruto poseže v vsako človeško življenje. »Zlo se ne zaustavi kar tako, še dolgo divja« zapiše Drago Jančar v romanu In ljubezen tudi (Jančar, 2017, str. 277). Tematizacija druge svetovne vojne oziroma tematizacija vojne nasploh vzbuja med bralstvom, še posebno mladim, žalostne občutke, grozo, strah, obup, morebiti celo upor do branja tovrstnih literarnih besedil. Vendarle pa se je treba ukvarjati s temnimi platmi človeštva, s slabim in z zlim. Mogoče v

opomin, nemara pa v premislek o človekovi zmoti, napačnih odločitvah, krivdi, nedolžnosti, o pogumu, ljubezni in sovraštvu. Roman, kakršen je *In ljubezen tudi*, namreč sporoča, kot piše Lucija Stepančič, da je »mogoče ubiti tudi duha, in to doživljenjsko.« (Stepančič, 2017, str. 1798)

V vojni se vzpostavlja neka vzporedna resničnost, da ljudje lažje preživijo. Življenje ne obstane, a živi naprej svoje življenje. O tem priča tudi citat iz romana *In ljubezen tudi*:

»A čeprav je bila vojna in so se nove in nove slabe in še bolj slabe, občasno tudi strašne novice kar prehitevale, so ljudje vendarle živeli vsakdanje življenje. Takrat ko še niso tulile sirene in padale bombe, so hodili v gledališče in v kino, kjer so pred vsakim filmom vrteli tedenski pregled, Wochenschau, /.../.« (Jančar, 2017, str. 111)

Vloga obeh ženskih likov nam pove, kakšna usoda je doletela žensko v neizprosнем času in prostoru, a obenem tudi, da je ona sama zaradi patriarhalne družbe popredmetena in moškemu neenakovredna. Ta si v obeh zgodbah vselej jemlje pravico nadvlade. Menim, da je motiv ženske enakopravnosti v obeh literarnih delih pomembno izhodišče za razpravo in aktualizacijo obeh del z vojno tematiko. O tem je pisala tudi Bernarda Rovtar v spremni besedi, v kateri izpostavi popredmetenost ženske in moško nadvlado:

»Zdi se, da je glavna spremljevalka erotike čista moč. Dozdeva se, da ima erotična moč moškega isti imenovalec kot moč moškega intelekta, ki si lasti in predmeti svet. Moška erotika se zdi zelo prvinska, nagona, divja, težko obvladljiva, /.../. Ženska narava, sintetično prikazana v Katarini, je drugačna /.../. Namesto da bi se izživljala nad vsemi (moški), se doživlja sredi vsega, se predaja in se pusti izničiti. Katarina se niti brani ne v zadostni meri, pa čeprav ji krivde ne morejo dokazati.« (Rovtar, 1999, str. 123)

Menim, da avtorica izvrstno predstavi ženski lik v Črni orhideji. Katarina je v tem kontekstu predstavljena zelo tradicionalno, čeprav ne povsem, kot bomo videli v nadaljevanji prispevka. Menim, da se tradicionalnosti nekoliko bolj približa Sonja iz romana *In ljubezen tudi*. Družba s prevlado moškega ju je naučila, da morata biti ponižni in neslišni, nekonfliktno sprejeti svojo kazen: nobena od njiju se ne upira. Čeprav njun »zločin« ni povsem razjasnjen, Katarinina krivda je denimo, piše Rovtar, »pravno sporna«. Julija Sozina pa piše o »problemu kazni brez sodišča in preiskave« (2011, str. 1461).

Sonjina krivda je prav tako zelo zabrisana. Le naivna je in slepa v svojem načrtu, da ji bo pokvarjeni Ludwig pomagal brez protiusluge. A to ne drži, zanj v svojih pokvarjenih mislih skuje zloveščo napoved, uresničitev katere Sonjo ubije. Slovenko Katarino, ki se z Nemcem (ta nima imena!) sprehaja po slovenskih poteh, zagleda Gregor, ki jo ima za izdajalko, njega pa za gestapovca, se vanjo zaljubi in jo na koncu ustrelji. O razjasnitvi Sonjine usode bralec izve nekoliko več, saj se zaradi želje po pomoči pri izpustitvi svojega fanta Valentina obrne na Ludeka, mladostnega znanca, ki pa je oficir SS in pri Sonji izkoristi svojo moč. V romanu smo tako priča skorajšnjemu posilstvu, a do njega ne pride, ker je Ludwig Mischkolnig impotenten, za kar krivi Sonjo. Takole ji reče:

»To se mi še nikoli ni zgodilo, je rekel, kot bi se opravičeval.

A hip zatem je skozi stisnjene ustnice spet jezno siknil:

Ni čudno ... Ležiš kot hlod in nič ne daš od sebe.« (Jančar, 2017, str. 93)

Ludek oziroma Ludwig torej (politično) moč, (patriarhalno) nadvlado, popredmetenje ženske najintenzivneje kaže in predstavlja. Brez dvoma, brez možnosti razjasnitve, Sonja tako postane predmet, ki ga neka oseba nekega dne preprosto uniči. Ker ni tako, kot bi rad, Sonjo kaznuje (že drugič torej uporabi svojo moč, svoj položaj, očitno poln frustracij, nedoraslosti, zamer na eni strani ter sebičnosti na drugi) – pošlje jo v taborišče, kjer je

vsakodnevno popredmetena in razčlovečena. Sodeluje namreč v programu za moške in vsakemu je na voljo petnajst minut, dnevno jih sprejme vsaj deset. Prisiljena je v prostitucijo, s čimer je prikazano popolno razčlovečenje nekdanjega veselega dekleta in študentke medicine na graški univerzi. Sonja spominja na Dunjo iz romana *Zločin in kazen*, na Ras-kolnikovo sestro, ki bi se zanj žrtvovala s poroko z bogatim Lužinom. Tudi ona je vpeta v tradicionalne in patriarhalne vzorce, nenapisanih pravil družbe, ki od ženske pričakuje, da bo ponižna, ustrezljiva, vedno na voljo svoji družini, le sebi ne. Podobna je pa tudi soimenjakinji iz istega romana, ki je prisiljena prodajati svoje telo, da preživi sebe in svojo družino. Vse so žrtve patriarhata in neusmiljenega časa nesvobode.

Katarina je lepotica, stara enaindvajset let. Potem ko Gregor ustrelil njenega spremljevalca Nemca, reče Katarini:

»Odkupiti se boš morala. Za slepo ljubezen.«

Zelo podobno se odzove Ludvik, ko hoče posiliti Sonjo, a zaradi njegove impotentnosti od tega ne pride. Vseeno moramo poudariti, da si želi polastiti njenega telesa, da to počne brez njene privolitve. A Ludwig je tudi slabič, ki se boji svojih nadrejenih, tudi sam je v primežu neizprosnega kolesja. Storil je napako, ko je ustregel Sonji pri izpustitvi njenega fanta Valentina in ker je ta kmalu zatem izginil, se Ludek zboji zase, za svojo verodostojnost, za svoje življenje, svoj položaj. Ni človek, ki bi pomislil na Sonjo, na druge. Izbere kazen zanj, pred tem pa laž, zaradi česar ni potrebno niti zaslišanje. Vse je torej pretkano premislil, da bi se znebil problema: Sonje, ki se mu noče vdati, Sonje, ki je po napačnem prepričanju kriva za njegovo impotentnost, Sonje, ki ljubi Valentina, Ludvik pa je kot nedozorel fantek ljubosumen nanj.

Teme in motivi, ki jih razpirata obe deli, so žalostne in tragične, zato so premisleki o njih zares pomembni. Uvid v obe ženski je kompleksen, kajti ne Katarina ne Sonja nista podani le enoznačno, zato je razlaga njunih (ne)dejanj pravzaprav lahko večplastna.

Zdi se, da obe simbolizirata žrtve vseh nedolžnih žensk, ki se niso mogle zagovarjati, ki jih nihče ni poslušal, slišal. Takšna tiha, neslišna ženska je tudi Katica. Njeno ime je izpeljano iz Katarine (ki v grščini pomeni čista), a menim, da si nista zelo podobni. Katica nasploh je v romanu zanimiva oseba, ki docela izpolnjuje vlogo, ki ji jo je dodelila družba: tudi ona je ustrezljiva, tiha, nudi nesebično pomoč partizanom. Ni izdana za izdajalko, je pa žrtev vojnega dogajanja: ne le zaradi smrti njenega moža, ampak, ker je priča tako hudim časom, ki zabrišejo mejo med dobrim in zlim. Njena vloga izhaja iz nesebične ljubezni do drugega, v vojni kot medicinska sestra pomaga partizanom, je pa tudi simbol sprave. Njenega moža je ravno Ludwig dal ustreliti, sama pa morilcu svojega moža pomaga. Človek se ji torej zasmili, še posebno tedaj, ko ga vidi ubitega. V želji, da bi nekdo v tistem res neprijaznem času pomagal njenemu možu, pomaga ona drugim. Ne glede na to, na kateri strani so. Stepančič pa piše, da je njena pomoč Ludwigu ironija v pripovedi (2017, str. 1799).

Katarino, Sonjo in Katico določuje zgodovinski dogodek druge svetovne vojne, ki so mu priča. Ker Katarina in Sonja ljubita napačnega, sta kaznovani. Katarinina krivda je, da se spreha z Nemcem (ki nima imena!), in ker partizan Gregor domneva, da je gestapovec, ga ustrelil, Katarino pa sprejme kot izdajalko. Ta njegova preudica sta za Katarinino usodo ključna, saj vodita v njeno smrt. Ona sicer spregovori in se izkaže kot odlična sogovorka, a se ne brani, se ne pritožuje, dostojanstveno sprejme odločitev o svojem koncu, in sicer tako, da si izbori poslednji želji: videti hoče mater in oblečena želi biti kot nevesta (bogata simbolika bele barve kot barve nedolžnosti, a njena lepota ponazarja obenem tudi erotičnost). Gregor ravna v imenu zgodovinskega trenutka, v imenu skupnosti, ne v svojem imenu. Drugačen je Ludvik. Potem ko ga Sonja prosi za pomoč pri izpustitvi fanta Valen-

tina, izkoristi svojo moč in njeno šibkost. Pošlje jo v taborišče, kjer jo posiljujejo nemški vojaki. Posilstvo kot skrajna oblika popredmetenja ženske in njenega telesa se pojavi npr. v prozi Berte Bojetu, v najsodobnejšem romanu pa se vzpostavlja tudi vprašanje ženskega telesa, ki je razvrednoteno zaradi neplodnosti, npr. v s kresnikom nagrajenim romanom Pričakovanja Anje Mugerli. Sonja torej plačuje visoko kazen za nekaj, česar ni storila, pa bi po Ludvikovem prepričanju morala: morala bi ga spolno zadovoljiti. Nemara pa je Sonjina krivda »le« njena naivnost.

Obe sta nekoliko mistični, skrivnostni.

»Sedela je na skali in jih videla, ko so prišli, zakopali mrtveca in odšli. /.../ Smrt ji je bila skrivnostna kot rojstvo, zato se ni bala konca, temveč oddaljenosti. Njeno srce je hotelo biti brez preteklosti in brez prihodnosti.« (str. 184)

Tudi Sonja nima prihodnosti, čeprav ostane živa, Katarina pa ne ubeži smrti. Obe zreta smrti v oči, preživi pa le Sonja. Za Katarino je seveda jasno, da nima prihodnosti, ko pa je obsojena na smrt. Zaveda se, da ni izhoda. Pri Sonji je to pojmovanje bolj kompleksno, saj preživi, a zaradi tako hudih strahot, ki jih je bila deležna, v njej vse umre in je otopelo dekle. Pisatelj Jančar njeno otopelost takole opiše:

»Malo bo govorila, tudi ko bo že povsem zdrava in na nogah. Pogosto bo ostajala v svoji sobi, od hiše bo ves mesec hodila samo do parka in nazaj. Nobene prijateljice, tudi Angelce ne, nobenega znanca ne bo poiskala. Nekatero bo srečala v parku, a pogovori bodo kratki, ja, vrnila sem se, dobro je, dobro se počutim, zdaj moram domov.« (Jančar, 2017, str. 300)

»Katici se je zdelo, da Sonja deluje nekoliko odsotno, nekoliko zmedeno, morda ni spala, tudi jaz sem utrujena, pomislila je, da bi bilo dobro, ko bi jo povabila v hišo in na kavo. Toda rekla je samo, oprostite, oprostite, gospa Katica, in zaprla vrata.« (Jančar, 2017, str. 347)

Pri Katarini je poudarjena njena lepota, njeni črni lasje, in sicer že takoj ko jo Gregor ujame:

»Ni pregnal misli, ki so se mu bežno spreletele v možganih: kje preneha pamet in kje se začne nespamet, kje je meja med pravilnim in nepravilnim, kaj je krivda in kaj je nedolžnost?« (Kocbek, 2024, str. 154). Ona, Katarina, ženska, je torej tista, ki v Gregorju vzpodbudi takšna vprašanja in razmisleke. Toda Gregor deluje v imenu zgodovine in v imenu skupnosti, zato je tudi on sam, očitno poln dvomov, obsojen na pogubo.

Ludvik samo ukazuje in kaznuje Sonjo zaradi lastne izprijenosti, zato je Gregor mnogo bolj poglobljen, bolj razmišljujoč:

»Naenkrat je bil utrujen od prisiljenega, nenaravnega vedenja do ujetega dekleta. Njena ujetost sama je bila nenaravna in neskladna z njeno pojavo. Govoril si je: mlado in lepo žensko peljem v pogubo, čuden nemir me spreletava, življenje ima neskončno večji in višji smisel od smrti. Neslišni glas mu je začel mrko odgovarjati: človek šele nastaja, človečnost se počasi razvija iz nečlovečnosti in premagati jo moreš le tako, da si neusmiljen do nje.« (2024, str. 159)

Katarina nikakor ni neslišna:

»Ne žalite me! Ni prav, kaj počenjate. Silite vame, vlomiti hočete v mojo vest, brskati hočete po njej, uživati nad mojim grehom in nad svojo pravičnostjo, razdrobiti hočete mojo skrivnost in si osvojiti mojo smrt! Nikomur ne bom povedala svojega greha, umreti hočem z njim in s svojo nerazdeljivo krivdo ...« (Kocbek, 2024, str. 176)

Pred smrtjo se Katarina pojavi v beli poročni obleki. Vsem je všeč, nad njo so očarani:

»Fantje so se zamajali v vrstah, kakor da jih je oplazila čarovnikova palica. Izbuljili so oči, odprli usta ter lovili sapo, prvi trenutek niso vedeli, ali sanjajo ali vidijo prikazen, Katarina pa je stala sredi med njimi omamno mila in nežno ponosna, na prsih je imela nagelj in rožmarin. Moška srca so zatrepetala, vsakdo se je začutil ženina.«

Glede Katarine kot neveste Sozina zapiše naslednje:

»Simboličen je lik neveste: glavna junakinja Črne orhideje Katarina (iz grščine »čista, ne-omadeževana«), obsojena na smrt z ustrelitvijo, se obleče v poročno obleko. Pomembno je, da Kocbek sledi ljudski tradiciji, za katero je lik neveste sakralen.« (Sozina, 2011, str. 1462)

Poleg tega Sozina doda še, da je znano, da se je prvotno novela imenovala Nevesta (Kocbek 1994, str. 572, povz. po Sozina, 2011, str. 1462). Nadalje izpostavi še, da sta »ljubezen in smrt glavnih junakov postali odrešujoča žrtev, porok za prihodnost.« (Sozina, 2011, str. 1462)

Katarina je torej lepotica, ki v vseh vzbudi poželenje (vsi bi jo hoteli imeti zase, vsak bi se rad z njo poročil, podana je kot erotični subjekt), a je tudi čarovnica, ki jo je treba preganjati, odstraniti, ker je problematična v zgodovinskem trenutku. Janez reče Gregorju:

»Njena smrt je naša moč in naša rešitev. Prišla je, da nas odreši. Vse nas, tudi tebe, mene še posebej. Ko sem se je z roko dotaknil, je prebudila mojo nemirno slo po nedolžnosti, ne samo po tisti, ki sem jo zapravljal v naravi, temveč tudi po tisti, ki sem jo izgubil v zgodovini. Čutim, kako mi odjemlje breme in me vrača k samemu sebi. Čutim svojo moč, srčnost ostaja moja prva dolžnost.« (Kocbek, 2024, str. 184)

Očitno je, da partizanom Katarinina smrt prinaša odrešitev. Žrtvovana je na oltarju neizprosnega časa. Ona - ženska, ki ji je določeno, da ni spreminjevalka zgodovine, da ni glasnica morebitnega miru.

Značilnost človeka, ki nastopa v novelah Strah in pogum, je, da je poudarjena njegova aktivna zunanja in notranja podoba:

»Človek nastopa v vseh novelah kot dejavni spreminjevalec zgodovine (subjekt, revolucionar), obenem pa kot bitje, ki presega zgodovino in se zaveda svoje eksistence in človeškosti, ki ni odvisna (zgolj) od zgodovine.« (Virk, 1996, str. 24)

Takšen človek se pojavlja tudi v romanu In ljubezen tudi, pri čemer je dejavni spreminjevalec tudi tisti, ki seje zlo, ki ubija.

Tako se usode prepletajo zlasti v Jančarjevem romanu In ljubezen tudi ter se nato medsebojno tudi povežejo. Katica je medicinska sestra, ki je v vojnem času skrbela za vojake, pozna nesebično pomoč drugim in je simbol dobrega in odpuščanja.

»Iznenada se ji je zazdelo, da bi lahko temu tujcu, ki je zdaj edini človek, ki ji je res blizu, in ki mu je pomagala, kakor ni nihče pomagal njenemu Pavletu, ki se ji smili, ker je sam, kakor je sama ona /.../« (Jančar, 2017, str. 335)

Katica je vsekakor tista, ki presega zgodovinski čas (čeprav je njeno sočutje nemara tudi naivno oziroma prežeto vsaj z ironijo, kot zapiše Štepančič) in se zaveda svoje človeškosti. Katarina partizane spominja na nedolžno žrtev, na »prastari običaj žrtvovanja nedolžnega in lepega človeka, da poravna grehe občestva.« (Virk, 1996, str. 33) In ta človek, ta

nedolžna žrtev, je (ali: mora biti) ženska. Tudi Sonja je nedolžna žrtev nekega nemoralnega oficirja, ki ji uniči življenje, ker ni bila njegova in ker je lahko aktivno spremenil njeno življenje ter ga preobrazil v grozo. Ker je ljubila drugega. Ker je ljubila napačnega – kot Katarina. Ali nemara ne slišimo prav takšna pričevanja nasilnih moških, ki ubijejo, napadejo svojo žensko, partnerico, ljubimko?

Lucija Stepančič zapiše, da Ludvik svojega peklenškega načrta ni izdal takoj, ampak je počakal, da mu je dozorel v glavi (2017, str. 1798). Izvrsten je njen komentar, da je pisatelj »iz verige pričakovanih in pravzaprav predvidljivih reakcij ustvaril osupljiv pogubni ples (ki mu ne moremo reči ljubezenski trikotnik) med frustrirancem, naivko in ljubosumnem« (Stepančič, 2017, str. 1798).

Motiv izdaje je najjasneje izražen v Katarinini usodi. O izdajstvu piše tudi Gorazd Kocijančič, ki v svojem besedilu aktualizira novele in piše o tem, da je dandanes mnogo izdaj. Motiv izdaje pri Katarini in Sonji, toda izdajalka koga, česa? Četudi bi bili izdajalki, ali morata biti zato žrtvovani, psihično mučeni, ubiti?

Ljubezen med Gregorjem in Katarino je mistična in nadčasovna. Ponudi trenutek sprave, kakor ga je mogoče najti npr. v Katičini nesebični pomoči drugemu, morilcu. Ljubezen v Jančarjevem romanu je kompleksnejša, kajti soočamo se s pristno zaljubljenostjo, mladostniško vihravostjo, naivno ljubeznijo (Valentin, Sonja), hrepenenje po ljubezni (Katica, pa tudi partizani v Črni orhideji).

Sklep

Čas, v katerem se znajdejo tako moški kot ženski literarni liki, je neizprosni. Katarina in Sonja skozi svojo večplastnost pokažeta, da krutost vojne ne izbira žrtev. Videti je, da na razpotju časa ni svetlobe niti upanja na boljši in lepši jutri. Videti je, da je žrtev šibka, nemočna in nesrečna v kolesju zgodovine. A takšne so vse vojne, ki zatrejo tudi ljubezen.

Viri in literatura

- Borovnik, S. (2001). Pripovedna proza. Jože Pogačnik (et al.). *Slovenska književnost III*. DZS, str. 145–202.
- Meglič, D., Barbarič Naskov, B. (2024). *Esej na maturi 2025*. Mladinska knjiga.
- Jančar, D. (2017). *In ljubezen tudi*. Beletrina.
- Kocbek, E. (2024). *Strah in pogum*. Sanje, Mladinska knjiga.
- Rovtar, B. (1999). Spremnna beseda. V Kocbek, E., *Črna orhideja* (str. 79–128). Gyrus.
- Sozina, J. A. (2011). Medbesedilnost v knjigi Strah in pogum Edvarda Kocbeka. *Sodobnost*, 75(11), str. 1456–1463.
- Stepančič, L. (2017). Drago Jančar: In ljubezen tudi. *Sodobnost*, 81(12), str. 1797–1800.
- Virk, T. (1996). Spremnna besedila. V Kocbek, E., *Strah in pogum* (str. 15– 36). DZS.
-